

NUTQ MADANIYATI VA KOMMUNIKATSIYA: MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA LINGVISTIK KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH

Nizomitdinova Ominaxon Nosirbek qizi

ADCHTI, Ingliz filologoyasi, o'qitish metodikasi, tarjimashunoslik fakulteti, Maktabgacha va boshlang'ich talimda ingliz tili yo'nalishi 3-bosqich talabasi.
nizomiddinovaomina5@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutq madaniyati va kommunikatsiya tushunchalarining nazariy asoslari, ularning ta'lim jarayonidagi o'rni hamda maktabgacha va boshlang'ich ta'limda lingvistik kompetensiyani shakllantirishdagi roli yoritiladi. Ikki tillilik sharoitida o'quvchilarda nutqiy faoliyatni rivojlantirish, pedagog nutq madaniyatining ta'lim samaradorligiga ta'siri, shuningdek metodik yondashuvlar tahlil qilinadi. Maqolada bolaning nutqiy muhitda shakllanish jarayoni, kommunikativ kompetensiyaning psixolingvistik omillari va pedagogik muloqotning o'quvchi shaxsiga ta'siri ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: nutq madaniyati, kommunikatsiya, lingvistik kompetensiya, pedagogik muloqot, ikki tillilik, adabiy me'yor, maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim.

Nutq madaniyati insonning ma'naviy va ijtimoiy kamolotida, uning tafakkuri va dunyoqarashi shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Madaniyatli nutq faqat to'g'ri talaffuz qilingan va grammatik jihatdan to'g'ri tuzilgan gap emas, balki mazmunan asosli, mantiqan izchil, usluban mos, muhitga moslashgan va tinglovchida estetik hamda intellektual taassurot qoldira oladigan nutqni anglatadi. Kommunikatsiya esa muloqot jarayonining bosh mexanizmi bo'lib, nafaqat til birliklari orqali, balki paralingvistik vositalar (ohang, pauza, tovush balandligi), noverbal belgilar (imo-ishora, mimika, tana holati) va vizual vositalar orqali amalga oshadi. Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda nutqiy kompetensiyaning poydevori yaratiladi. Bu bosqichda o'qituvchi nutqining sifat darajasi, uning talaffuzi, so'z boyligi, psixologik yondashuvi, muloqot uslubi, shaxsiy namuna sifati o'quvchilar nutqiga bevosita ta'sir qiladi. Shu sababli pedagog nutq madaniyatiga egalik qilishi, tilning adabiy me'yorlarini bilishi va muloqotni ongli tarzda boshqara olishi zarur. Nutq madaniyatini shakllantirish jarayonida bir nechta lingvistik omillar muhim hisoblanadi: grammatik to'g'rilik, fonetik me'yorlarga rioya qilish, leksik aniqlik, uslubiy moslik, fikrning izchil bayoni, mantiqiy tuzilish hamda kommunikativ vaziyatga mos chiqish. Nutqning to'g'ri

shakllanishi shaxsning axborotni qay darajada anglaganiga, o'z fikrini qanday ifoda qilayotganiga, auditoriyani qay darajada e'tibor bilan tinglayotganiga bog'liq. Nutqning ravon bo'lishi uchun so'zlar o'rtasidagi mantiqiy bog'lanish, pauzalarni to'g'ri qo'yish, ortiqcha takrorlardan qochish, fikrni bosqichma-bosqich bayon qilish talab etiladi. Kommunikatsiya jarayonida nutqning samaradorligi nafaqat til birliklaridan, balki psixologik va ijtimoiy omillardan ham iborat. Bolalar bilan ishlashda pedagogning ruhiy holati, o'zini tutish madaniyati, bosqichlik, eshitishni bilish, ijobiy munosabat bildirish, intonatsiya, muloyim ohang muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi o'z nutqi orqali nafaqat bilim beradi, balki tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi, o'quvchilarda nutqiy namuna yaratadi. Maktabgacha yoshda bola nutqi asosan tabiiy muloqot, o'yin faoliyati, badiiy matnlar va ertaklar orqali shakllanadi. Bu davrda fonetik ko'nikmalar, so'z birikmalari, gap qurilishi, til sezgisi faollashadi. Shu bois bu davrda o'qituvchining har bir so'zi, talaffuzi, ohangi o'quvchi nutqiga kuchli ta'sir beradi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida esa o'quvchilarda monologik va dialogik nutq, matn tuzish, ilmiy uslub elementlarini anglash, og'zaki va yozma nutqni tartibli ifodalashga e'tibor qaratiladi. Ikki tillilik sharoitida o'zbek tilining o'rni alohida ahamiyatga ega, chunki ona tiliga tayanib o'rganilgan bilimlar xorijiy tilni o'zlashtirishni yengillashtiradi. O'zbek tilidagi grammatik asos mustahkam bo'lsa, ingliz tilidagi grammatik tizimni qabul qilish osonlashadi. Masalan, o'quvchi avval gap bo'laklari, kesim, ega, so'z tartibi tushunchalarini ona tilida anglab olgach, ularni ingliz tilida qiyoslash orqali tushunishi tezlashadi. Bu jarayonda o'qituvchi kod-switching, tarjima metodi, qiyosiy tahlil, kontekstual yondashuv, dramatizatsiya, sahnalashtirish, vizual yordamlar kabi metodlardan foydalanishi tavsiya etiladi. Kommunikativ yondashuv o'quvchini faollashtiradi, u o'z fikrini mustaqil ifodalashga, suhbatda ishtirok etishga, savollar berishga intiladi. Bu jarayonda o'qituvchi o'quvchini tinglash, unga javob berish, xatolarni nojo'ya kamsitmasdan, muloyim tarzda to'g'rilash, erkin muloqot muhitini yaratishi lozim. Nutqiy faoliyat qanchalik erta boshlangan bo'lsa, bola tilni shunchalik tabiiy o'zlashtiradi. Shunday qilib, ta'lim jarayonida nutq madaniyatining shakllanishi faqat til qoidalarini o'rgatish emas, balki madaniyatli, estetik, maqsadli va ongli muloqot ko'nikmalarini tarbiyalashni nazarda tutadi. Bu esa kelajak avlodning intellektual darajasini yuksaltirishga xizmat qiladi. Nutq madaniyati va kommunikatsiya shaxs kamolotining asosiy unsurlaridan bo'lib, ta'lim jarayonida ularni shakllantirish pedagogning kasbiy mahorati, metodik yondashuvi va nutqiy madaniyatiga bevosita bog'liq. Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda o'qituvchi nutqining adabiy me'yorlarga mosligi, o'quvchilar bilan samarali muloqot olib borishi, ikki tillilik muhitida ona tilidan to'g'ri foydalanishi o'quvchilarning lingvistik kompetensiyasini mustahkamlaydi. Nutq madaniyati shakllangan shaxs jamiyatda o'z fikrini ravon ifodalay oladi, madaniyatli muloqot olib boradi va kommunikativ savodxonlikka ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva D. *Nutq madaniyati asoslari*. — Toshkent, 2020.
2. Karimov M. *Til va jamiyat*. — Samarqand, 2019.
3. G‘ulomov A., Mengliyev B. *Hozirgi o‘zbek adabiy tili*. — Toshkent, 2017.
4. Halimov N. *Pedagogik muloqot*. — Toshkent, 2018. 5. Richards J. *Approaches and Methods in Language Teaching*. — Cambridge, 2014.

